

PADARINIO KONSTRUKCIJOS LIETUVIŲ LITERATŪRINĖJE KALBOJE

L. DROTVINAS

Šiame straipsnyje nagrinėjami lietuvių literatūrinės kalbos sudėtiniai prijungiamieji sakiniai su padarinio (pasekmės) šalutiniais sakiniais, kurie nusako pasekmę arba išvadą, išplaukiančią iš pirmuoju einančio pagrindinio sakinio turinio, ir yra jungiami dažniausiai specialiais prijungiamaisiais jungtukais kad net, taip kad, taip jog.

Pagrindinis dėmesys šiame darbe skiriamas tarinių formų koreliacijoms (deriniams) pagrindiniame ir šalutiniame padarinio konstrukcijų sakiniuose. Pateikiamoji iliustracinė medžiaga rodo, kad padarinio konstrukcijose yra vartojamos ne visos veiksmožodžio formos; be to, jos vartojamos dėsningai, sutinkamai su logine veiksnių raida, – veiksmas-pagrindas – veiksmas-padarinys.

Padarinio šalutiniai sakiniai dabartinės lietuvių kalbos sintaksėse į atskirą sakinių rūšį nėra išskirti. Tokio tikslo nesiekama ir šiame darbe; čia tik nagrinėjamos tos sudėtinės prijungiamosios konstrukcijos, kuriose padarinio reikšmė nekelia abejonių.

Iliustracinė medžiaga pateikiama iš nūdienės grožinės literatūros, senųjų lietuvių kalbos paminklų, daugiausia iš XVI–XVII a. raštų; XVIII a. raštai, išskyrus K. Donelaitį, maža ką duoda mūsų problemai; XIX a. pradžios ir vidurio raštai (mūsų problemos atžvilgiu) yra tarsi grandis, jungianti senuosius raštus su nūdiene lietuvių kalba. Liaudies šnekamajai kalbai ir tarmėms atstovauja pavyzdžiai iš Lietuvių kalbos žodyno (t. I–III), pasakų ir patarlių rinkinių.

Prijungimo priemonės

Šalutiniai sakiniai, reiškia išplaukiantį iš pirmojo, pagrindinio sakinio padarinį, pasekmę, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje yra jungiami jungtukais kad net, jog net, taip kad, taip jog, kad, jog; senuosiuose raštuose – taip jog, taip kad, jog, kad (taip idant, jeib, jeng).

1. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje šalutiniai sakiniai su jungtukais kad net, jog net paprastai reiškia išplaukiantį iš pirmuoju einančio pagrindinio sakinio turinio padarinį, pasekmę, kaip nelauktą, staigų veiksma. Pvz.:

Išvedęs arklį sušiauštais plaukais, tarp ienų stumia, mauna pavalkais, suveržia lanką, kad net braška ienos! TT 328. Pagaliau suriko jis, kad net visas kietas nualdėjo... IS V 8. O dabar karvių kaimenės gal dešimtį kartų didesnės,

šimtai bekony, tokių rubuilių, voliojasi, kad net širdžiai miela tsp. Riksmas ten, juokai skamba, jog net sodžiaus gale girdėti VKr 72.

Be stiprinamosios dalelytės net, dabartinėje lietuvių kalboje kartais gali būti ir kitos stiprinamosios arba silpninamosios dalelytės, – ir, vos, kone, nė, nei. Senuosiuose raštuose dalelytė net padarinio konstrukcijose nėra vartojama; čia gali būti tik dalelytės ir, nei, einančios su jungtukais jog, kad. Pavyzdžiai:

Dūdjonis atvyniojo į dvarą, nieko neklausdamas, susirado Anę ir suriko, kad ir laukai skambėjo... IS N 244. Biaurus šiandien oras, sniegas limpa prie klumpių, kad vos paeiti galima... IS V 129. Nė žodžio neprataręs, sudavė edelmonui, kad tas kone pargriuvo IS I 36. Vėl ta pati kurtinanti tyla, kad nė šapas niekur nebesukribždės IS V 38. Siūlai susigarankštino, kad nei atnarplioti nebegalima LKŽ III 111. Ant to daug stoišs mēldzes, pakėlęs drāseči akis sawās dāgūn, kad ir ižg wienos pastotiēs pažint gali didžiuoatį žmōgū DP 315¹. Kaip padare aniēmus dailidēmus stuļpo Bābilōnias, ir dabār dāro sakiōtoiamus ių Hēretikamus, kurių liēziuvus sumāisze jog nei iszmanitis nei sudērēt biedulei gāli Dp 475.

Kaip matome, sudėtinėse konstrukcijose su jungtukais kad net (ir, vos, kone, nė, nei), jog net, be padarinio santykių, paprastai esti ir kita sintaksinė reikšmė, – būdo aplinkybės, pažyminio, tarinio, nes, nusakydami pagrindinio sakinio veiksmo padarinį, šalutiniai sakiniai čia aiškina pagrindinio sakinio tarinį (jo grupę) arba pažyminį.

2. Padarinio reikšmė esti ir sudėtinėse konstrukcijose, kuriose dalelytė kad eina su pirmojo, pagrindinio sakinio tariniu, o antrasis, šalutinis sakinyš jungiamas dalelyte-jungtuku net(vos...). Tais atvejais pirmasis sakinyš reiškia veiksmapagrindą su galimu laiko aplinkybės atspalviu, o jo padarinys esti antrajame sakinyje:

Žmogus paėmęs užsvyniojo tą uodegą ant kairės rankos ir kad ėmė duot vilkui beržukliu, kad ėmė jį pliekti, net gaurai padulko Mp 276. Karvės didelis balsas – kad subliauna, net miškas skamba LKŽ I 490. Kad ėmė Dundulis Vaivą girti, kad ėmė girti, toji net paraudonavo kaip putino uoga ir rankom veidus užsidengė... VKr 48. Tai kad čia dabar atsikeltų narsusis Mindaugas, kad jis pradėtų dulkinti juodakryžius, kad pradėtų, net visi miškai dundėtų AV IV 100. O pati įsikniaubė į priegalvį, kadgi verkia, kadgi verkia, net jos peteliai traukosi... AV V 398. Kad tu meluoji, net tavo ausys kruta Pp 366. Kad ėmė jie pulti mane, vos išlinkau atatupsčias pro duris LKŽ I 293. Kad čiupo lietus, vos tespėjom pabėgti padangon LKŽ II 115. Jam kad pylė į ausį, ko neišvirto LKŽ I 409.

Kaip matome, šiose konstrukcijose gali būti ir būdo aplinkybės reikšmės, nes dalelytė kad čia atlieka tarsi būdo aplinkybės atliepiamojo žodžio taip funkciją, pabrėždama pagrindinio sakinio veiksmo būdą, o to veiksmo padarinys, išėitis yra pasakomi šalutiniu sakiniu.

Tam tikrą veiksmo būdą, jo intensyvumą gali akcentuoti atliepiamasis žodis tai, einąs arba su net šalutiniame sakinyje, arba su kad pagrindiniame (kad... tai net; tai kad... net; kad... tai... net). Pvz.:

¹ Senųjų lietuvių kalbos raštų pavyzdžių šriftai šiame darbe yra suvienodinti ir suprastinti (nevertojami kai kurie diakritiški ženklai, –taškai ant prie balsių, apostrofai...).

Drugs kad krečia, tai net dantys braška LKŽ I 543. Tėvas vaikus kad užbizino, tai net dulkės rūko! LKŽ I 710. Marškinius bobos išimdamos iš vandens kad susuka, tai net garankštos pasidaro LKŽ III 110. Tai kad trenkė per galvą, net visą kūną nuėmė!.. AG 256. Kad prilijo, tai prilijo, net aki-varai atsivėrė LKŽ I 58. Kad akinau, tai akinau tą begėdį, net verkti pradėjo LKŽ I 49–50.

Be padarinio ir būdo aplinkybės reikšmių, šio potipio konstrukcijose aiškiai suvokiami ir laiko aplinkybės atspalviai, kurie dar aiškesni esti konstrukcijose su jungtukais kaip, kai. Plg.:

Kaip pradės kartais garsiai skaityti, apie vakaruškas privedžioti, net ausys linksta... Ž V 138. Kaip ėmė bumbsėti iš armotų, net žemė dreba LKŽ I 950. Nūnai man kaip davė apyburnin, tai net susilaižiau LKŽ I 160. Kai paleidžiu akmenį, tai net burzgia LKŽ I 968.

3. Padarinio konstrukcijos su dalelyte-jungtuku net laikytinos pereinamuoju tipu tarp prijungiamųjų bejungtukių ir prijungiamųjų jungtukinių sakinių². Pvz.:

Lėkiau tai lėkiau – net vyža ugnį skėlė Pp 381. Mano draugas sustiręs, net dantys tauška... Ž V 113. Laksto kulka paskui kulką, net velėna kelio dulka TT 200. Poviliokas plačiai nusišypsojo, net jam ašara ištryško JB 226.

Dalelytė net padarinio konstrukcijose (pagal mūsų turimą medžiagą) vartojama tik nuo XIX a. antrosios pusės; pvz.:

Tojaus sujeme ji bajme net jo wisi kaulaj sudrebeje... Sz I 42. Wargsze susigeda net jen wisa prakajtas apipile... Sz I 45. Mokintojas iszguldo visokias naujienas: Raszo, skaito ir rėkia, kad net dreba sienos A 1883 267.

4. Be to, padarinio santykiai gali būti ir kai kuriose sudėtinėse konstrukcijose su jungtukais kad, jog. Tai būdingiau seniesiems raštams, verstiems iš vokiečių kalbos, nes padarinio santykiams reikšti specialieji padarinio jungtukai čia beveik nevartojami. Konstrukcijose su jungtukais kad, jog padarinio reikšmė atskleidžiama tik prasminio atskirų komponentų aiškinimo dėka. Pvz.:

Tuomet piktas lindo prie sodiečių, piktžodžiavo ant pono ir keikė vokiečius, kad baisu būdavo klausyti LP II 26. Keikdavomės tuos laiškus versdami, kad visas moterų blokas čiaudėjo BS 294. Dabar viena belikusi, ir ta nebelesa; vaikščioja susišiaušusi, vargšė, kad gaila žiūrėti LP II 24. Pražydo erškėtis gražiais žiedais, kad akį veria PM 251. Dienos buvo ilgos, jog vakaro nesulauki... VKr 221. Ghis perkreipė jų Schirdi, jog anis ju szmoniu neKentėjo, Jr dumojo jo Tarnus Kitrystomis paminti DPs CV. Bet skubei ghis ateis tawesp pats, ir tawe silys, bey tawe wers, jog tu turesi jem Sacramenta duoti E 7. Danielas ing duobe liutu imestas, wiena tiktai malda atsigine, iog anis io nesudraske BrP II 99. ...ir suspāus iā trėiōpu pilimu ižg wissur, kad iau niėko gėro ne galet darit... DP 312. Kaip antai litus ir sniegas isch dangaus puol o nesugrischt net padrickin szme, ir padara ie waisinga ir szelioiencze, iog ana duost Sekla seti, ir duona walgiti BrP I 93–94.

² Žr. J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, V., 1957, p. 506–510; L. Drotvinas, Apie dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos prijungiamuosius sakinius be jungtukų. – „Dabartinė lietuvių kalba“, V., 1961, 205–206.

J. Balkevičius šiuos sakinius nagrinėja kartu su pasekminiais paremiamojo sujungimo sakiniiais; žr. J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, V., 1963, p. 327–329.

Bretkūno Biblijoje padarinio šalutiniai sakiniai paprastai jungiami jungtuku jog (šitaipo jog); tačiau rankraščio taisyrai rodo, kad padarinio santykiai gali būti reiškiama ir jungtuku kaip. Plg. padarinio reikšmę konstrukcijoje su jungtuku jog ir jungtuku kaip:

A buwa tamsi Debešis, ir perschwiete Nakti, iog anis wissą naktį, schitie ir anie, negaleia sússiėti BrB II XIII. O PONas uszkietawa schirdi Pharaono, iog („kaip“ užbrauktas. – L.D.) ių nenoreia paleisti BrB II X. A PONas uszkietinna Schirdi Pharaono, ^{io} _{kaip} ghis ių neklaúse, kaip PONas Moseschüi kalbeiens búwa („kaip“ pabraukta ir viršuj parašyta „iog“) BrB II IX. Bet PONas uszkietawa Schirdj Pharaono, kaip waukus Israelo nepaleida BrB II X. Jr Diewas atwere iei akis, kaip ghi ischwjda Schüllinj BrB I XXI. Ir PONas dare kaip Moseschús sakens búwa, ir ateme piktas kirmeles nuog Pharaona, ir jo Tarnū, ir nuog io Szmoniū, kaip newiena ne passilikka BrB II VIII.

Palyginkime dar kelis kitus padarinio šalutinių sakinių jungimo būdus Bretkūno Biblijoje:

O ant Likarnu buwa ketūri blúdelei, sū búszemis ir szalemis, wissáda po dweiu schakų wienas búsze. Kaip schitaipo schesches schakos ischeidawa, bei ių búszes ir schakos ant ių BrB II XXXVII. Ir waikai Joseph, kurie Egipte úszgimme, búwa dwi duschi. Schitaip, iog wissos dúšches Namų Jakúbo, kurros ing Egiptą atejia, búwa septines deschimits BrB I XLVI. Bei ghis padare Diřstin prisch Pietús su Apkabbu schimto mastų ilgan, isch sasuktú baltu Schilkų... Toieg budu ing Schaúre schimta mastu... O prisch Wakarus penkias deschims Mastų... O ing Ritus penkesdeschims mastų... Teip iog wissi Apkabbai Diřsties buwa isch sasuktų baltu schilkų, ir koiás stulpų isch wario, ir ių Búszes ir Lankai isch Sidabro, Schitaipo. Jog ių galwas aprauktos búwa Sidabrū BrB II XXXVIII.

Pastebėtina, kad jungtuko kaip variantas kaipogi padarinio konstrukcijose gali būti vartojamas ir kai kuriuose XIX a. raštuose, kur jungtukas kaipogi, be kitų reikšmių, gali turėti priežasties ir padarinio, išvados reikšmes. Iš pradžių palyginkime jungtukų nesgi ir kaipogi vartoseną priežasties konstrukcijoje:

Wissi pakentantys szaltį ir alkį isz tórintys, darganó ir spejgo niekinó, nesgi sakoma te-biera, kentantesis pakent; kalbo ir elgimijs par wis tijsą saugioentys ir milenys: kajpogi tarema yra, melagys pasaulę pears, bet nebrisz, arba melagiou paskou ir tijsą sakant niek's nebtik BSL 35. ...i kórės pirtys wedę ne wen swetius ir pakélejingus, bet siuntinius swetimū tautú: kaipogi senowie wissódiđiause góda buo swetį i pirtį nuwesti ir isz perdinti; nesgi pirtį žmógou sósikelawusem, ož didej naudingą ir rekalingą dakta tóriej BSL 27. Betgi senowės raštai skelbia, jog lietwiy, kalnėnų ir žemaičių, giminės yra buwisi lopšiu Indų žemė, kaipogi mūsų amžiuje rasti tenai jos kunigų raštai rodo mus su indais brolių vaikais prase-novėje buwusius, nesgi tų raštų kalba nė su wiena šios dienos žinomųjų kalbų nėra taip didžiai sutinkanti, kaip su kalnėnų ir žemaičių kalba SD 160.

Ir plg. kaipogi konstrukcijose su padarinio, išvados reikšme:

Tokió budó misdamis wissi didej ilgo amžiaus prilaukė; kajpogi senije szimta, pós-antrą szimta metų sau skaję BSL 43. Tuokart nieks negine artojems leisti i mokslus wajkus sawa: Kajpogi Kražiusi daug buwa newen bajorajtiu, bet ir mužikajtiu ŽW II 31. Pradę taj kninginiczej dawe Merkielis Giedrajtis žemajtiu wiskups, kajpogi ir lig szioł daug tebiek kningu su jo paraszu ŽW II 41. Nie Kunegajkszcej arba tos wietos karalaus wajkaj, nebuwa luosi nu tos apieras: kajpogi wiena karta kritus kauleluj ant karalajczes, tarnaj su grobe ję, nuwedže i paežeri ir pastate ŽSZ 138.

5. Žymiai rečiau už jungtukus kad net, jog net dabartinėje lietuvių kalboje yra vartojami specialieji padarinio jungtukai taip kad, taip jog. Pvz.: Jai rodosi, kad to žvilgsnio gelmėj matosi mirties šešėlis, taip kad ją net nupurtė IS V 271. O paskui razbaininks tas, beržinj nutvėręs, su kitais draugais pasiritę nugarą skalbė, taip kad man kelias nedėlias sirgti reikėjo D 53. Ale Dočys, per daug prisiedęs bei prisisiurbęs, nei koks žakas lenkiškas po suolu nupuolė, taip kad kožnasviens dėl to didžiai nusigando ir vos pusgyvį su drogais išnešė laukan D 68. ...Algirdas su antra tiek iš Žaliosios girios per Įstrupį užsiautė užpakalį krikščionims, kurie nuo bado, vargų ir darganų visi galą gavo taip, jog per kelerius

metus kaukolės po laukus ir girias, upeliuose ir pievose valkiojosi nugaišusių neprietelių SD 237.

Sudėtinėse konstrukcijose su jungtukais taip kad, taip jog dažniausiai reiškiami yra išeitis, išvada, išplaukianti iš pagrindinio sakinio turinio. Tais atvejais antrinių, būdo aplinkybės, pažyminio ar tarinio reikšmių paprastai nebūna. Tai ypač būdinga senųjų raštų kalbai, kurioje dažniau vartojami specialūs padarinio jungtukai taip jog, taip kad. Kai šalutinio sakinio tariniai yra reiškiama vientsisnėmis tariamosios nuosakos formomis, tai, be jungtukų taip jog, taip kad, gali būti vartojami ir jungtukai taip idant, jeib, jeng; pastaruoju atveju sudėtinė konstrukcija gali turėti mišrią, padarinio ir tikslo aplinkybės reikšmę.

Nėssa diena ir nakti apsukita esti ant manęs rąka tawa taipo įog wer-tesse dregnumas mana ing sausimus Wassaras M 466. Dabōkis iei wissū sitū tawū nopsiro prabingējie rupescēi, ir nerakaligi negandāi ape tuos pasaulo dāiktus: teipo įog iau nieko gero darit ne gāli DP 349. Ižg bādo anō māras sūkus sztkio, teip kad ių sukrōwes draugia wissos plāgos DP 311. Todėl ir tą čiesą wākāra melsimes... idant mus āpdowānot teyktusi sawa szwenciausiu paszłowinimu, teip idant mes tą nākti po abginimu io pākaiuy ir łoskoy szwentoy io, permiegoti galetumbim... PK 38. Kaip tada Ponas Jesus Kristus tuo cziesu delei iawa Apaschtalu ira passirupines, idant iu Wiera neliautunse nei ischgesita bu-ū, ieib anis neprapultu amszinai BrP II 73. ...musu senasis szmogus draugie iu yuo nukrizzawotas esti, idant ghrieschnas kunas paliautu, ieng daugiaus neliszitumbime ghriekui EE 101.

Pastebėtina, kad išvadai reikšti tarp įvairių jungiamųjų žodžių (todėl, tuo būdu, taigi...) /pač XIX a. raštuose gana plačiai vartojamas jungiamasis žodis ir taip Pvz.:

Wilka isz antrōs daliēs szunnis į užstatus duotus taipjau suplēsze; ir taipo pakajaus deėjimas Awims nieko ne maczijo RA 31. ...wijnog tinaj nelinksminos ir netāncewoię, ir tajp a minawone jęps maloni buo, iog senō iprotiō lig sze dijnā tą senowēs dabą tebsaugo, ir :ajp mirōs motinaj ar tiewou wargutes rutōl ant galwā noris trinytį nōmetā BSL 154. Puselninkas pasigawo meszkiuka, ir užsiauginoji – dawe jam paestie; lawijo ji wisayp, ir teyp neszkinas apsiprato kayp suzwa su žmogum Tat 125. Tokios žolēs iszdžiuvus upeliui ar pelkei uugula ant zemēs... prie to viso prisideda dar szioeios-ne-tokios draikanos, samanos ir kark-apalaikiai, ir taip į keletą deszimtu metu jau žalioji bala apsinesza kaskartā daugiaus femę A 1883 210. Kalbēdamas kiekvienas žmogus padāro riškiā savo asmenibe, ir taip jis ra nors māžas menininkas Vd 51. Greta su jais – politiniai „nusikaltēliai“. Viršininkas tyčia naišo juos su kriminaliniais, kad politiniai labiau pajustų kalėjimo smagumus... Ir taip beūirēdamas į vaikščiojančius, besistengdamas juos pažinti, kartais kalinys pats tarytum nukleia jų tarpā, šypsosī, pastebējes jų veiduose linksmumą, liūdi, pamatēs liūdnumā VK 216.

6. Senųjų lietuvių kalbos raštų padarinio konstrukcijos skiriasi nuo dabarinės lietuvių literatūrinės kalbos padarinio konstrukcijų tarp kita ko dėl tų raštų originalų kalbos įtakos. Sakysime, palyginus kai kurių senųjų raštų (Daukšos Postilės, Morkūno Postilės, Rėzos Psaltero...) padarinio konstrukcijas su atitinkamomis konstrukcijomis originaluose, tam tikrą originalų kalbos įtaką gali-na išvelgti jungtukų vartosenoje.

Pavyzdžiui, lietuviškieji padarinio jungtukai teip jog, teip kad, teip dant (pastaruoju yra jungiami tik šalutiniai sakiniai su vientsisine tariamosios

nuosakos forma) gali būti laikomi lenkiškųjų jungtukų tak i ž, tak že, tak i ž by ekvivalentais:

Ir szitai suiudimas didis tikos má-
riosia: teip iog láiwe arba aldia
wílniomis vždeges: o iis miegoio
DP 78.

...Ponas ...teykies ghiemus di-
dime ižgąstiiá, ir dideiá galibeiá
sáwo ant kaño Oreb pasirodit, teip
jog žiáme drebeio káñnás smárkumi
dumu ruko, perkuniá, žaibay tuli,
žmones baikštáwo, teip iog newie-
nás prieit nedriso MP 206 (2).

Ižg bádo anó maras súkus isz-
tiko, teip kad ių sukrôwes drau-
gia wissos plágos DP 311.

Tad iei kas iumus ká taris:
szytái cza ýra Christus, arba au-
ré ne tikékité. Néssa kělsis falsziwi
kristusái ir falsziwi pránaszái, ir
duos žéklús didžius ir praiewús, teip
idant ing paklidima butų iszwesti
(kad galétų būt) ir iszrinktiei
DP 372.

Nes iszmánik támuy, kádá koki-
me sumáyszime karalistes kurios prá-
pułtu koksáy didis karálus, teip
idant ána karaliste per prápuolimą
io iau nikti ir nupult musitu... MP
165 (1).

Rėzos Psaltere padarinio šalutiniam sakiniams jungti yra vartojamas jung-
tukas jog, kuris atitinka vokiškąjį daß:

Ghis perwerczia Marres ing Sau-
sumá, jog sausoms Kojoms per
Wandini gal eiti DPs LXVI.

O Diewas juos umai schaus, Jog
skaudės ghiemus DPs LXIV.

Schirdis mana esti sumushta ir
padzuwo kaip szole, Jog ir Duonos
mano uszmirschtu walgiti DPs CII.

Tačiau originalais sekama ne visur: kartais padarinio jungtukai esti varto-
jami ten, kur jų nėra originale; pavyzdžiui, Daukšos Postilėje neretai vartojamas
yra padarinio jungtukas teip jog (teip kad) vietoj lenkiškojo że:

A oto wzruszenie wielkie sstáło
się ná morzu, ták iž wáły łódź
okrywáły: á on spał W 79.

...Pan...raczył sie im w wielkim
stráchu á w wielkiey wielmożności
swoiey ná gorze Oreb okázác, ták
iž zyiemiá drżálá, gorá sie srogim
dymem kurzyłá, gromy, łyskáwicc roz-
liczne, ludzi strászyły, ták iž sie
žadny przystápic nie smiał KaP
141 (1).

Z głodu zásię onego mor ciężski
vderzył: ták že się ná nie zgormá-
dziły zaráz wszystkie plagi W 308.

Tedy iesliby wam kto rzekł; oto
tu iest Chrystus, ábo ondzie: nie
wierźcie. Abowiem powstáná falszywi
Chrystusowie, y falszywi prorocy: y
czynić będą známioná wielkie y cudá;
tak ižby zwiedli (by mogło być) y
wyráne W 367.

Bo rozumiey temu, gdyby w
iákim zámieszánium krolestwá ktorego,
zginál iáki zacny krol, ták ižby ono
krolestwo prze zginienie iego iuz znisz-
czéc á vpásć musiáło... KaP 111 (2).

Er verwandelt das Meer ins
trocken, daß man zu Fusse vber das
Wasser gehet.

Aber Gott wird sie plötlich
schiessen, Daß ihnen weh thun wird.

Mein Hertz ist geschlagen, vnd
verdorret wie Gras, Daß ich auch
vergesse mein Brot zu essen.

...ąnt wiéno žódzio W. Christaus, teip didis ápstas žuwų sugāwos, teip iog wissi turéio stēbētis DP 288.

...Heretikai búktūs yra wilai, turį ipatinę nóbažnumo, teip kad iuos ne kaipo pagautai parodit ir pažint kas gāli... DP 301.

Tuo būdu, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje padariniui reikšti dažniausiai vartojamas jungtukas kad net (jog net), o padarinio jungtukai taip kad, taip jog vartojami retai, jie yra būdingi tik senųjų raštų kalbai (ypač jungtukas taip jog). Šalutiniai sakiniai su jungtukais kad net, jog net paprastai reiškia išplaukiantį iš pagrindinio sakinio turinio nelauktą, ūmų veiksmą, kaip pastarojo padarinį; tuo tarpu šalutiniai sakiniai su jungtukais taip kad, taip jog, be padarinio, pasekmės, dažniau reiškia išvadą, sudėtingos minties reziumė. Be to, šalutiniai sakiniai su jungtukais kad net, jog net (kad, jog), be padarinio reikšmės, paprastai turi dar būdo aplinkybės, pažyminio arba tarinio reikšmę.

Veiksmažodžio formų koreliacijos (deriniai) padarinio konstrukcijose

Veiksmažodžio formų deriniai padarinio konstrukciose priklauso nuo priešasties-padarinio santykių loginės raidos, būtent, – veiksmas-pagrindas gali vykti anksčiau arba kartu su veiksmu-padariniu; todėl veiksmažodžio formos pavartojimas šalutiniame sakinyje tam tikru būdu priklauso nuo pagrindinio sakinio veiksmažodžio formos (žr. darbo gale pridėdamą veiksmažodžio formų vartosenos padarinio konstrukcijose lentelę).

Prieš kalbant apie konkrečius tarinių formų derinius padarinio konstrukcijose, atkreiptinas dėmesys į tai, kad padarinio, išvados reikšmė yra nevienodai būdinga visiems kalbos stiliams ir žanrams; sakysime, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje kai kurių autorių padarinio konstrukcijos su specialiaisiais jungtukais (kad net, jog net) visiškai nevartojamos, o daugumoje senųjų raštų jos pasitaiko palyginti gana dažnai (ypač postilių kalboje).

Sakysime, sakiniai su padarinio jungtukais teip jog, teip kad neretai reiškia išvadą, reziumuodami anksčiau pasakytą sudėtingą mintį. Pvz.:

Nes tuoiau kaip tōii miéloi wiszta wisztfēús anuos sawós wálos prastōio, átfleke Rīmo Ciésorius kaip pēsłjs arba līge, kursai iuos dālj badú ir kaławiių súlase, o dāli izbārste po wisą pasáuli. Teipo iog ąnt iu įwįko Dówido žódzis DP 411.

Nes kad butų tie bernēlei sawú mirimú arba smerziā numirę, tad wel butų ant kitų nieko ne turēi: bet nų tápe Muczėlnikais, ir pirm paragāwē giwāta ámžinā neg pamegimo wargų ir miserios: éme néiszkalbamā gerībē nuog W. Diéwo. Teip iog iuos wissi gērbieimē ir brāginamē, kaip Muczėlnikus sunaus Diéwo, ir įwadiniámē iuos sáw ape įstoiimā pawáizdu anų szwēntúių Tėwų sėnų DP 420.

...ná iedno slowo Páná Chrystusowe, ták wielkie mnostwo ryb się poimáto, że się wszyscy zádziwić mušieli W 286.

...Heretycy chytrzy są zdraycy, máiac postawkę pobožnošči, że ich nie ledá kto wytknąč, y poznáč može... W 299.

Be to, pasitaiko, kad padarinio jungtukai jungia du sudėtinius sakinius, būdami tarsi periodo kulminacijoje. Šie sakiniai-periodai yra sudėti iš įvairių prijungiamųjų sudėtinių sakinių su įvairiomis veiksmažodžio formomis, dėl to, suprantama, čia, kaip ir anksčiau duotuose pavyzdžiuose, tarinių formų santykius nustatyti beveik neįmanoma. Pvz.:

Pagiwenimas jusu t'est be lokamstws, ir perstokit and to ką turit Ans nes pasakie: Nepaliksiu tawe, nej aplaysiu tawe. Teyp jog drąsiej galim kalbet, Wieszpats mi ira padejeju, ir nesibijosiu kad mi ką turetu padaryt zmogus ChB 353. ...mėtai ne priteka bet nuteka. Nes ką nórint iau vžpakálie palikome, tatai grėitas mirimas kaip sawo tikrą prario: teip iog mes kurié nų tikimes giwėną, dalimi giwėname, dalmi iau numireme DP 580.

Veiksmažodžio formų apžvalga daroma, visų pirma, pagal padarinio konstrukcijų pagrindinio sakinio tarinių formas, sutinkamai su logine veiksmų eilės tvarka: veiksmas – jo padarinys. Tuo pagrindu yra išskiriamos padarinio konstrukcijos su esamuju laiku, padarinio konstrukcijos su būtoju kartiniu laiku ir kitais laikais; dar smulkiau skirstoma pagal šalutinio sakinio tarinio formas (jei tos formos įvairios).

I. Būtojo kartinio laiko formos padarinio konstrukcijose vartojamos dažniau už kitas veiksmažodžio formas, todėl ir analizė pradedama nuo būtojo kartinio laiko. Be būtojo kartinio laiko, šalutiniame sakinyje gali būti vartojamos būtojo dažninio, esamojo ir būsimojo laikų formos. Veiksmų laiko trukmės santykiai šiose padarinio konstrukcijose gali būti įvairūs, jie priklauso ir nuo veiksmažodžio veikslų. Pastebėtina, kad abiejuose sakiniuose dažniau sutinkami yra bet kurio vieno veikslų veiksmažodžiai.

1. Dažniausiai vartojamos yra padarinio konstrukcijos su būtojo kartinio laiko (įvykio veikslų) formomis abiejuose sakiniuose.

a. Esant būtojo kartinio laiko įvykio veikslų veiksmažodžiams abiejuose sakiniuose, po konkretaus, kartinio veiksmo tuoj pat įvyksta ir antrasis, toks pat kartinis veiksmas, kaip pirmojo padarinys. Analogiški veiksmų trukmės santykiai pastebimi ir dabartinėje lietuvių kalboje, ir senesiuose raštuose. Pvz.:

Kaži koks kylys įstrigo į gerklę, kad net susopėjo IS I 332. Jis atsimena, kaip juokaudamas susistumdė su Kedulių Jonu ir kaip jį prievaizdas už tai perliejo per nugarą rumbu, kad net marškiniai trūko ir kraujas ištiško iš kairiojo peties VM-P 59. Piemuo nusigando, bet jis buvo gudrus, tai išėmė iš savo krepšelio gabalą minkšto sūrio, suspaudė milžinui panosėje, kad net skystimas pro pirštus išvarvėjo... Mp 211. Tuo svečiai visi, dėl to didžiai nusigandę, iš svetlyčios būriškos kūliais išsirito, taip kad jų keli sveikas akeles išsibadė, o kiti rankas ar kojas buvo palūžę D 82. Kažikomet pas ahtoriu S. Sykstusa besimeidant, apdėgie jos galvą didžė szwiesibė, tejp jog wisa bažnicze praszwita ŽSZ 102. Ašitai pawiskinimas didis stoios mariose, teyp kád eldiia wilniomis vždingies, a anas miegoio PS I 262. O kad tay padaria, užueme žuwies wislą didelą: teyp juog tinklás iu truuka Su 158. Jr stojos humey didis treszeimas ziames, teyp jog pamatey kalines pasiwiskino, ir toys wisos durys atsiwere, ir ryszey and wisu isziryszso ChB 215. Toli giariaus atmėna, tikos nesudereiimas tarp Powilo ir Barnabo, teip kad perskires wiens nuog antro... DP 496. Káip teypag ir ánsay Ozioszius kárálus, kád dáre afieras bátwonám, o átmáyne gár-

bą Poná sáwo, buwo tuoiaus biaureis raupsais vžteriotas, teip iog teypag biaurey buwo atmaynitas weydas io MP 81 (I).

Palyginkime analogiškus veiksmų laiko santykius konstrukcijose su veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko sudurtinėmis atlikinėmis formomis pagrindiniame sakinyje:

Taip ir vaikpalaikiai Plaučiūno, savo tetačiui garbę su šiaudų kūliu padarydami, rėkė: nes grūdelius lauke jau vėjai buvo nudaužę, taip kad tik šiaudai į mėšlą mest pasiliko D 56. Kukoriai valgius naujus jau buvo sutaisę, taip kad visas dvars dėl jų smirdėti pradėjo D 71.

Veikiamieji dalyviai, reiškia netiesioginę pasakojamąją kalbą, padarinio konstrukcijose vartojami labai retai (ir tai tik nuo XIX a.). Pateikiame kelis tokios vartosenos pavyzdžius:

Toksaj jų elgimos buk sókieleš swietei apmauda, tejp, iog ikirietós swietou ilgiaus bebergauti, stajgó ant poulęs jus ir iszwareš isz piliú kajpo sawo žudytojys ir jų rumus sódeginęs BSL 162. Noriedamis i neprietelú pilį issilaužti wissados apstoię ię stipri kariaunó, tajp jog neprietelós niekór nebgalieiē isz sawo pilēs beiszejtí BSL 197. Tris wiraj...ludie ir sokie Kuzmi par Ėmbražiejaus weselē idawus jo patej mesą ir sužawiejus, jog ta isz to sudžiuiwa ir mire ŽW II 182. Šnekėjo, būk tai Pariečės giriose wokiečiai užklupe, kad nē vienas gywas nepalikeš Bl 296.

b. Kai pagrindiniame sakinyje įvykio veiklo veiksmazodis, o šalutiniame – eigos veikslas, tai susidaro panašūs į apžvelgtuosius veiksmų trukmės santykiai: pasibaigus kartiniam pirmojo sakinio veiksmui, tuoj pat prasideda ir vyksta neribotas antrojo sakinio veiksmas. Pvz.:

Bet tuo momentu darbininkai, iš kiemo pusės prisigrūdę prie vartų, visai priremė policininkus prie sienos, kad tie net negalėjo pasisukti AV V 330. – Karalkrėslio rūmų maršalui apskūsiu! – vaitas nenusileido, kad net tiško seilės KBr 99. Smagų davė atąskalą, kad net zimbė ripė LKŽ I 291. Tolesnei Daukantas per trejus metus wyskupą Žemaičių iszmokino wokiszkaui kalbėti, teip kad ans dabar galėjo nuwažiuoti ant aplankų į Kurszą ir ten wokiszkaui prasznekinti jo globai pawestas aweles A 1883 43. ...bet nedori židaj padare Sumiszima tejp, jog Apasztolaj turieje biegti i Bereos miestą ŽSZ 230. Žaltis wós atsigaiwinnęs ir gywastį atgawęs praszóko ir Ukininkui į ranką įkande, kad kraujas didey tėjo RA 43. Jr anis ataia ir pripile abu laiwu pilnu, taipo iog anuodu grimsda EE 100. Jr pradejo wel mokit ties marius, ir susiejo jop dide mine, teyp jog iejēs eldyon, sedejo and mariu, o ciela mine buwo and kraszto mariu ChB 67. O daug miniu atajo jop, beturinciu su sawimp rayszus, akčius, kurtynius, ląszus ir daug kitu, ir dejo jos po kijas Jezaus, o ans jos pasweykino. Teyp jog mines stebejos... ir garbino Diewa Jzraelaus ChB 34 – 35. Taw dėkawōju Pone, Jog czėsē szōs naktiēs, Sžetōno kitrawōnę Apramdei isz mēiles, Teipo jog man gerray Miegōti duot turrėjo, Buklystem's negallėjo Iszkaditi piktay KlG 175 – 176.

c. Kai abiejuose sakiniuose eigos veikslas, gali būti tam tikras pagrindinio ir šalutinio sakinių veiksmų laiko sutapimas: tuo laiku, kai vyksta pirmojo sakinio veiksmas, vyksta ir antrojo sakinio veiksmas, kaip pirmojo padarinys. Pvz.:

Jau pečius, nubaltintas su kreida, baltavo, kad net akys bijojo... LP V 29. Tamošius gi, jau gerai įkaušęs, trankė stalą kumščiu, kad net stiklai šokinėjo... LP II 29. Girta aludė kriokė, o labiausiai, sėdėdamas ant stalo, kratė savo

vidurius Aldadrikas, kad net stiklai skambėjo PC VI 271. Kilo negirdėtas sąmyšis. Daučiūniškiai vanojo svečius iš Kauno, moterys verkė ir klykavo, kad net švintą laukai skambėjo JM 571. Matyt, nestipriai ir šiųjų spirtasi, kad net per visą mėnesį vis dėlto su laiškų išsiuntinėjimu tęstasi Vaižg II 298. Ant to, per wissą aną mėtą, kōlēi kūnas ant horo stawėio ant winiū pakabintas, išg prigimimo sawo tęzdamas žeminiui, wissados anās žaiždas platėsnes dare, ir gīslas trāuke, teip iog sopulis daūginos DP 176. Ō atajēs Tewiszkieen sawo, mokie jos Baznicziose ju, teyp jog stebejos ir kałbejo; Jsz kur tam ta iszmintis... ChB 31. O teip ir antā to, ir ant ano buwo rodžiámá gálibe Deywistes Pona, teip kád sáwi potam Dowidas lābáy gire tą dáłáydímą persekioimą nuog Pona sáwo... MP 80 (2).

d. Kai pagrindiniame sakinyje eigos veikslas, o šalutiniame – įvykio veikslas, tai gali būti tam tikras, dalinis veiksmų laiko sutapimas: bevykstant neribotam laiko atžvilgiu pagrindinio sakinio veiksmui, įvyksta ir antras, kartinis veiksmas – padarinys. Pvz.:

Rėkė, šaukė, sklaidėsi, kad net daugybė svieto apstojo klausytis, kuo baigsis derybos LP II 294. Kad miegota gardžiai, net silės nubėgta LKŽ I 594. O kiti, taipjau girti, neturėdami peilių ir su rankomis apgniaučę lašinius ėdė, taip kad jų taukai per barzdą jau nulašėjo D 68. Sekdami savo žodžius jie ir gērė smagiai, teip juog po valandai Kaplis su Keršiu čion jau ant vietos ties bačka midaus ir užmigo pavirtę girti Pt V 25. Czesnikie atrada Jonas daugibe žmoniu pažinstamu, kurie žinodamis ape jo teysibe daugibe nug jo pirka taworu; teyp jog Jonas nuwargies pardawinieimu sawa taworu, ląyku prisz wakara uždare sawa kroma... Rp 32. Jr rynos jop daug miniu, teyp jog iejo eldyon, ir sedos, o wisa ana mine stowejo and kraszta ChB 28. Teip, iog anáme dārže puoļēs ant weydo sáwo, szaukie Diewop tewop sáwo... teip kad kruwinás prákaitas, o tikráy su kárszcziū didžiu sumáyszitá su kraueis tenay isztekieio iš szwentá kuná io MP 151 (1). Pirmá, iog su iuo wede kitú du latrú: teip iog ne tiektái ant krīzeus, bet ir ant kėlo krīzeusp išpildes ansái rásztas apė ij: Jog su piktadėiomis yrá palīgintas DP 175.

Kaip matome, padarinio konstrukcijose su būtojo kartinio laiko formomis abiejuose sakiniuose gali būti tam tikri pagrindinio ir šalutinio sakinių veiksmų laiko trukmės santykiai, priklausą nuo veiksmažodžio veikslų. Kai abiejuose sakiniuose įvykio veikslo veiksmažodžiai arba kai pagrindiniame sakinyje įvykio veikslas, o šalutiniame – eigos veikslas, tai veiksmas-padarinys įvyksta tuoj pat po veiksmo-pagrindo. Kai abiejuose sakiniuose eigos veikslo veiksmažodžiai arba kai šalutiniame sakinyje įvykio veikslas, o pagrindiniame – eigos veikslas, tai veiksmai laiko atžvilgiu sutampa. Šie veiksmų laiko santykiai yra vienodai būdingi padarinio konstrukcijoms ir dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje, ir senuose raštuose.

2. Būtojo kartinio laiko formos pagrindiniame sakinyje gali reikšti laiko atžvilgiu neribotus, kartotinius veiksmus, kai šalutiniame sakinyje būtasis dažninis laikas. Senuosiuose raštuose būtasis dažninis laikas (manytina, dėl neišbaigto stiliaus) yra vartojamas ne visada nuosekliai: šalia būtojo dažninio laiko formų pasitaiko ir būtasis kartinis laikas. Pvz.:

...tai nuo to karto pradėjo namuose vaidytis... tas neregimasis trusas juo tolyn, juo didyn ėjo, teipo jog naktimis kuknėje rykus apversdavo, puodynes su

pienu sumušdavo... Bs 325. Sauly paskuy, kad paniekyna prysakima Diewa, prystoja pykta dwase, taip jog tankey nu yszmyntis atstodawa SI 38. Jr dare diewas nepaprastomus dayktus per rąkas Powila Teyp jog nog jo kuna nezdavo and ligoniū chustkas aba rucznikus, o ligos apłajzdawo jos, ir dwasioš piktos iszeydawo isz ju ChB 219. Bet buwa ligga limpanti, schiteipo iog ana netiktai szmogus nuog szmogaus io dassilitedamas gaudawa, Bet ir suolas, ant kuro szmogus ta ligga sergas sedeia, pagesdawa, ir isch thu schaschu ischpusdawa teipaieg ir sienos, ir wissos trobos ischgadinamas buwa schita ligga BrP I 188. O kádá wel pášizino ir pakarą padare iámuy, tádá wel dides loskos ir gieradeistes ant iu redit ir parodit teykies: Teip iog ghieumus iž sausu wołu wanduo tekieio, Mánná ghieumus iž dąngaus pułdawa... MP 88 (2).

3. Padarinio konstrukcijose su būtojo kartinio laiko (pagrindiniame sakinyje) ir esamojo laiko (šalutiniame) deriniais būtojo kartinio laiko (dažniausiai įvykio veiksmo) veiksmoždziai reiškia konkrečius, kartinius veiksmus, o esamojo laiko formos paprastai turi esamojo nuolatinio laiko reikšmę. Tai liečia ir dabartinę lietuvių kalbą, ir senuosius paminklus:

Na, jau ir nuaštrinai dalgius, kad nē tiek neima, kaip pirma LKŽ I 277. Privirė, prikepė visokių valgių, apkrovė stalus, o šaukštus padirbino nuo dviejų mastų ilgus, taip kad, paėmus už galo, niekaip negalima į dantis įkišti Ž III 504. O čia, lyg tyčia, smarkiai įsidūriau koją, kad nē paeiti nebegaliu Mp 154. Kaip tik sutemė, tai jau prigužėjo velnių, tai jau prigužėjo, kad net pakajuos netelpa! Bs 294–295. Iszkirtus miszkus, iszgajsza ir ju giwentojej, tejp jog szėndien likusiusi miszkusi žemajtiu, woz begał rasti: wilkus, łapes, zujkius ir woweris ŽW I 5. Nes nuog jusu pėrskambejo žodis Wieszpaties netiktay Macedonioj ir Achajoj, bet taipajeg kiekwienoj wietoj wiera jusu, kuri est ing Diewą, iszėjo, taip jog mums ne reikia ape tatai tieką kalbėti NT 350. Nuilsau dusaudamas, Kas náktis deiuodámás, Suspaustas bedomis, Akis mi ižtekieia, Pátálas pátwineiá, Aszáromis karčiomis. Teyp iuog akialiu menka, Man biednamuy betenka, Ir gimis iž puoła KnN 8. Jr ischtráuke manę isch baisios Duobes, ir isch Purwo, ir pastâte Kojas mana ant uolós, jog tikrai minti galliu DP XL. Ó tey dasinesze wisump kurie giwena Jeruzaley, teyp jog ana dirwa ju liezuwe, wadynama ira Akeldama, tatey ira, dirwa krauja ChB 189.

4. Išvados reikšmę turi paprastai šalutinis sakinyš tais atvejais, kai jo tarinys reiškiamas, būsimoju laiku. Pagrindinis sakinyš (su būtojo kartinio laiko forma) gali turėti aiškią priežasties reikšmę, patikslinamą priežasties jungtukų, o tos priežasties rezultatas, išwada esti šalutiniame sakinyje su padarinio jungtuku. Abiejų sakinių veiksmi (mūsų pavyzdžiuose) turi savas, konkrečias laiko reikšmes. Pvz.:

Dabar jis užlindo kažkur, kad jo ir su ugnimi neberasi VKr 152. Néssą mókitinei io, dábár iam giwám sánti, atstóie nuog io Zwingliuszop, Calwinop, Serwétop Nauiakriszcziump pristódio, teip kad nų tikrų Luterónų labai maž rassi DP 302. Ó jog ghi prykiele isz numirusiu, teyp jog daugiau negrysz pagadynimop... ChB 210. Ant tó iždawe W. Diéwas tėisiaš sententia, teip kad ne wiénas wírų anų pakwiestjųų ne ragaus ant ámžiu io węcžeros DP 278. ...tu netiktai y szirdi, bei duszę mano yejai, bet ir su manimi susijednojai, taipo, jog tu manije, ir asz tawije pasilikti turesu... KIM 169.

II. Kai pagrindinio sakinio tariniai reiškiami būtuoju dažniniu laiku, tai veikas-padarinys taip pat reiškiamas būtuoju dažniniu laiku arba būtuoju kartiniu, pavartotu būtojo dažninio laiko reikšme. Veiksmų laiko trukmės santykiai čia yra analogiški konstrukcijų su būtuoju kartiniu laiku santykiams. Pavyzdžiui:

Dainuodami dažniausiai eidavo prie Galinio liepos, kur daina ypač garsiai skambėdavo, kad net tarsi pats medis dainuodavo kartu su jaunuimu... VM-P 40. ...jisai čiuulpdavo ir savo kumštį, o pametęs rėkdavo, kad net troba skleidavosi LP V 69. Jis jau ir pirma, žodį kalbėdamas, šaukdavo, kad ir sienos drebėdavo IS I 165. O jeigu da kaltininkas paprašydavo užvilkt sugražinimą skolos, tai raštininkėlis ir iš čia pelnydavo, taip, kad abi pusės turėdavo jam įkišt K 118. Ypačiai, kad javelius nuvalyt prisiartino čėsas Ir laukų darbai mus į laukus suvadino, Štai tavo rūpesčiu tuojaus išbusdavo kožnas, Taip kad kartais per naktis miegot negalėjai tsp. Kaip dabar nekuriuose vietose, teip ir tuomet Lietuvei turėjo klausyti pamokslą savo bažnyčiose nuog kunigū, kurie Vokieczei budami, pusiau vokiszcai, pusiau lietuviszkai kalbėdavę, teip kad juos suprasti vos buvę galima A 1883 103. O noredamas ghi Ponas, káip piktà, sáwowálmà, o nepáshuszrà žveri wisada poiungu o po smárkibe grásimu sáwo láykit stebuklingas plegas, stebuklingas pámstás dážný ánt iu vžlayzdawo, teip iog wienus vgnis degino, žiame iuos praridawo, ánt gało iau iuos iki gali iszteriot noreio, ir paskandinęs buwo wisà swietà wandeniu MP 147 – 148. O tokiámuy kiekvienam žádeio duot iszmánit pasláptines kárálistes sáwo szwentos, o netikintiems ániemus kurie tiktay nori páduksio turet iszmintise ir izdumoghimuose sáwo, ir šwietá to sumáyszidawo wisád iszmintis iu, iog potam patis ney isiwist, ney priderancžey iszredit neiokio dáykto nemo-kieio, kaip ir nu dábár destis MP 185 (2).

III. Kai padarinio konstrukcijų pagrindinio sakinio tariniai yra reiškiami esamojo laiko formomis, šalutiniame sakinyje gali būti esamasis (būtasis kartinis) ar būsiamasis laikai, vientisinė tariamosios nuosakos forma.

1. Esamojo laiko formos, einančios abiejų padarinio konstrukcijos sakinių tariniais, gali reikšti konkrečius, sutampančius su kalbos momentu, ir abstrakčius, neaprežtus laiko atžvilgiu veiksmus.

a. Dabartinėje literatūrinėje lietuvių kalboje esamojo laiko formos abiejuose sakiniuose gali reikšti konkrečius ir abstrakčius veiksmus. Be to, esamojo laiko formos gali turėti ir esamojo istorinio laiko reikšmę, priklausomai nuo atitinkamų laiko aplinkybės žodžių ar konteksto. Pvz.:

Dabar jos vaikščioja kaip baidyklės, kad net kaimynai juokiasi IS N 353 – 354. Arti kur dega miškas, kad net čia atsimuša gaisas LKŽ III 34. Griūt iš eglės nemalonu: Skauda galvą, koją, šoną, Ir kitokias vietas skauda, Taip kad mūsų vyras rauda KB 238. Tokiame urve sėdėdami, mes kalbamės, dainuojame revoliucijos ir šiaip dainas, kad net kalėjimas dreba... VK 39. Lauke šąla, spingina, kad net tvoros traška IS I 234. Gardu, kad net lūpos limpa LKŽ III 124. Lietuvos reikalai druczei surishti su reikalais visos žmogijos, ji įkunyta joje, taip jog kalbėdami apie vargus žmogijos, kalbame ir apie savo vargus... A 1886 131. Prie galvų įkala ploną, augštą kuoluką teip kad jo viršus stovi augščiaus dviem ar trimi pėdom už numirėlį... Bs 13. Kelias, kad jį mėgina trenkt šokinėdami ratai, nei koks būbnas įtemptas dėl pašalo trinka, taip kad garsas jo toli

galvoj atsiliepia D 90. Kitą kartą ardamas aiškių aiškiausiai girdi, kad tave kažkas vardu šaukia, jog net nusigręžti žmogus VKr 102. Gavęs tokį pranešimą, tasai monteris keikiasi, kad net sienos linksta BS 239.

b. Senųjų raštų kalboje esamojo laiko formos abiejuose padarinio konstrukcijų sakiniuose dažniau reiškia neappręžtus laiko atžvilgiu, nuolatinius veiksmus. Tai galima paaiškinti senųjų paminklų kalbos pobūdžiu, kai kalbama apie įvairias, visiems laikams duodamas religines dogmas, pamokymus. Pvz.:

Džiaugiąsi žiáme, džiaugias wisos pądangies, teip iog nenoprosnay bāznicžia giest... MP 158 (2). Jisay zołas lauka niekad ne werpiančias, ne audžiānčias dengia, teyp juog ir Karaley grožibey su joms suligti negali... Su 203. Tu duodi Waerszmes daubosa, Jog wandenes tarp Kalnu nutekka DPs CIV. Priliginta ira karaliste dungaus gruduy garcičios...kad vžauga didesnis esti ažu wisas zołas daržo ir stoies medžiu, teip iog paukšćiey oro atait ir giwena vnt szaku io PS I 296. Bet dušios...runda toy girioy dwasingus gierius, kitas rožies ir liliās, kitu apstu linxmibiu, kuriomis pļaska širdis iu, kuriomis āpipūstā, widuriey iu, teyp kad ir dangaus giwentoiey tu daugibi dowānu Diewo regiedami stebisi tokiomus dušiomus PS II 100. Tawā ranka sunki yra ant manes dienā bei nakti, jog ir drėgnuūnas māno išdžusta, kaip antay wāsarop išdžusta KIM 171. Schiemsgi nun wissieims szmones mokint priskirtemusiems, pons Diewas ing nasrus iu ingulda...sawā paties Szodi, Kuriop ans ios ir rakinte prirakin, teipo, iag schukschtu kam nuog tha kraipitissi... MT Praefatio.

2. Neappręžtus laiko atžvilgiu veiksmus turi esamojo laiko formos pagrindiniame sakinyje ir tais atvejais, kai šalutiniame sakinyje esti būtojo kartinio laiko formos.

Pailiustruoti šį laikų derinį turime tik kelis pavyzdžius iš dabartinės lietuvių kalbos:

Karšta, kad net visas bradas (šlapia vieta, balokšnis) išdžiūvo LKŽ I 802. Aš jaučiuos neblogai, svarumo tiek turiu, kiek dar niekad nebuvau turėjęs, taip kad, net pavasariui atėjus, nepradėjo mažyn eiti PVŠ 377.

3. Esamojo laiko formos pagrindiniame sakinyje gali turėti neappręžtą, esamojo nuolatinio laiko reikšmę tada, kai šalutiniame sakinyje būsimasis laikas. Šalutinis sakinytis arba net ir visa padarinio konstrukcija gali turėti išvados reikšmę. Pvz.:

Baisiai jis dreža, kad nē mirdamas nuo jo cento neišgausi LKŽ II 477. Pažiūrėkite, ko dėl tie musu brolei Lietuvinkai, kurie iszėję į Amėrikā, daug supranta ir apie viskā žino, taip jog juos truputį tenai pabuvus nēkas neapgaus? A 1886 61. ...dāro iāmuy ižgi sāvę dirwā piktā ir nemiėlā ākmenim ir erszkiecziū vžusmėktā, teip iog iāmuy sawimp isiszaknint neduos... MP 101 (1). Nesa ghis ira mana Stiprybe, mana Pagalba, mana Ginejas, Jog manņ nejokia prigada neprapuldins, norint kaschkaip didde butu DPs LXII. Diewui kaipo intinka toksai nepriemimas io didzoses malones?.. Amszinai anus praszuda, iog anis tos brangios Weczeres neragaus, bet amszinai tures prapulti BrP II 213 – 214. ...tā mokestį tawo Tėwas āmžinassis priēmēs, ir jau nu su mumis tikray ir tobulay suderintas yra, taipo jog ir nēwienas tarp musu... nebus pražudytas KIM 48 – 49. In summa, wiētoie palāiminimo, wissōkias prakeikimas, wiētoie ižgānimo prapultis amžinōii. Teip iog ant āmžių ne rėgēs Crhistaus W. ...iei ne sugrisz wienībep Bažnjēcios... DP 412.

4. Esamojo laiko formos pagrindiniame sakinyje taip pat turi neaprežtą, esamojo nuolatinio laiko reikšmę, kai šalutiniame sakinyje esti vientisinė tariamosios nuosakos forma. Pastebėtina, kad esamojo laiko formomis šiais atvejais reiškiami paprastai modaliniai veiksmažodžiai „galėti, reikėti, norėti...“, einą kartu su bendratimi; kartais bendratis esti viena, tada forma „reikia“ gali būti numanoma. Pvz.:

Juk galima ir juokauti, ir sąmojum žaisti kultūringai, taip, kad ir šiuo atveju galėtum pats iš kitų ši tą gauti savo dvasiai ir kitiems duoti SN 406. Būna ir taip: viena ranka glostai, o kita nori žnybti į ausį, kad net sukauktų iš skausmo tsp. Ech, iškarti žalčius ir tą vietą išdegti, kad nė sėklos neliktų! Bl 93. Prineszti gieray sniega, ir kuna ant jo paguldit teyp idant gaŭwa auksztesney guletu... Rp 239. ...par tąn rasztąn duodam ibrukam ir užraszom ąmžinaj ir ąnt ąmžiu, patem ponuj Wiskupuj ir jo ipiedinems ir kapitulaj minawotas Medininku bażniczes, teyp kad galietum, turieties, lajkiti, misti, peŭną traukti ir walditi dalej ir spakajnej... ŻW I 60. Nes Diėwą miłet iżg wissós szirdiės yra ne wiėno dáikto ąnt szio pasáulo ne turét miėlasnio, nei liėgi miėlo ąnt W. Diėwo, teyp idánt but úmbei gátawas iei butų réikafas ir Téwą ir mótiną ir moteri ir waikús, ir hūkius, ir dirwás ir wissa ant gálo, apláist drin io... DP 324. O prisch Ritus, tur platumas Dimsties būti penkių deschimties mostų. Schitaipo, Jog apkabba ant wienos (schalies) turretu penkiolika mastų, bei tris Stūlpūs ant trių Koių BrB II XXVII. Kásgi mumus kita vžgul tádá, tiktay kuo pilniausey ápe iuos klaustis, o iszwártot ios szirdise sáwo, teyp idant káip prisimtu iuose, o nepuľtu pás kiálą aba ing erszkiečius... MP 99 (2). Miłet jį iżg wisso humo arba iszminties: wissas dumás, káľbás ir wéikafus sawús apgrėszst, ąnt laupsės ir ąnt garbės io: teyp idánt wissa ká dumoiámé, káľbame, dárome, butų pirm ąnt laupsės ir ąnt garbės io DP 324.

Tuo būdu, esamojo laiko formos abiejuose sakiniuose dabartinėje lietuvių kalboje gali reikšti ir apibendrintus, ir konkrečius veiksmus, o senuosiuose raštuose dažniausiai reiškia nuolatinius, neaprežtus laiko atžvilgiu veiksmus. Konstrukcijos su esamojo–būsimojo laiko ar tariamosios nuosakos vientisinės formos deriniais yra būdingesnės seniesiems raštams. Čia esamojo laiko formos turi neaprežto, nuolatinio veiksmo reikšmę, o būsimojo laiko ir tariamosios nuosakos formų reikšmė yra konkreti, kartinė. Veiksmai laiko atžvilgiu paprastai vyksta nuosekliai, vienas po kito: veiksmas-pagrindas – veiksmas-padarinys.

IV. Būsimojo laiko formos dabartinės lietuvių kalbos padarinio konstrukcijų pagrindiniuose sakiniuose beveik nevartojamos. Tai aiškintina, atrodo, padarinio santykių specifika, – apie bet kurio veiksmo padarinį, kaip realų faktą, galima kalbėti tik praeities ar dabarties (gramatiškosios) atžvilgiu.

Mūsų turimos negausios dabartinės lietuvių kalbos padarinio konstrukcijos beveik visos turi aiškiai grasinimo reikšmę:

Tai persiu kailį, kai parjos, tai kulsiu, jog net plunksnos lekiuos! VKr 191. Kad duosiu, net delna prilips LKŽ II 268. Mes tavo kaulus išbarstysim, kad tu jų nė bliaudama nebesurankiosi IS N 402. ...kai sušalsiu, pašokęs, aušeles suglaudęs, per laukus nukursiu, net sniegas dulkės į šalis Ž IV 453. ...už ką aname sviete apturėšę gražias pačias, daug vaikų, gardžius valgius, saldžius geralus, vasarą baltus drabužius, žiemą šiltas sermėgas ir ramų miegą, didelėse

minkštose lovose, teip, kad jie pilnos sveikatos budami, visados juoksisę ir šokinėšę. Visai kitaip buvę su piktaisiais, kurie dievams priderančios garbės ir kryviui paklusnumo ne išrodė: nuog jų dievai vislab atimsę, ką jie turį ir juos baisei kankinsę, teip jog jie turėšę raudot, vaitot ir rankas laužytie iš didžios baimės keikiančių Bs XXXIV.

Tuo tarpu senųjų raštų padarinio konstrukcijų pagrindiniuose sakiniuose būsimojo laiko formos vartojamos gana dažnai. Tai aiškintina religinių raštų turiniu, pasižyminčiu pranašystėmis apie tokius dalykus, kurie pateikiami kaip neabejotinai, realiai įvyksią reiškiniai, faktai. Be būsimojo laiko, šalutiniame sakinyje gali būti ir esamasis laikas.

1. Kai abiejuose sakiniuose būsimojo laiko formos, tai pirmojo sakinio veiksmo pagrindu vyksta ir antrojo sakinio veiksmas; abu veiksmai vyksta ateityje, vienas po kito arba kartu, priklausomai nuo veiksmažodžio veikslių (panašiai, kaip ir konstrukcijose su būtojo kartinio laiko formomis). Pzv.:

Bus žiānklay ānt Saules Menesio ir ānt zwayzdžiu: o ant žiames suspaudimās giminiu su nusiminimu kada užet prādes marios ir woļay: teyp iog žmones džius del baymes... Su 1. Potam, Ponas pats āteys deabesise, teyp juog ij kožna akis iszwis Su 4. Mārios grāus, kaip perkūnas, teip kad wiēnas āntro nę gales girdēt DP 14. Jog anoiē dienoiē izbarstisis wissos dūmos piktūiū, teip kad ne liks akmuo ānt akmenes anos Babilono wēžios... DP 312. Alle to budu ghis daug Pagoniu apkrapis, iog ir Karalei sawa nasrus io ant uszwers BrP I 417. Ponās est sargu tāwuoiu, Neaplays niekādos, Gins tāwe wisados: Jr āpszwies weydu sawuoiu, Tayp iuog Saule kārsztumu, Nelies menuo szaļtumu KnN 102. Jei tu to ginnes, Schitai, asch wissus tawa rūbeszius warlemis mūczisiu, (warginiū) iog vpe Strowe warlemis guszete guszese... BrB II VIII.

2. Senųjų raštų kalboje retkarčiais pasitaiko padarinio konstrukcijos su būsimojo ir esamojo laikų formų deriniais. Tais atvejais esamojo laiko formos turi esamojo išplėstinio (esamojo – būsimojo) laiko reikšmę, o būsimojo laiko formų reikšmė esti konkreti, kartinė. Esamojo išplėstinio laiko reikšmė čia gali būti aiškinama tuo, kad esamojo laiko formos eina su bendratimi, kuri junginyje su modalinių veiksmažodžių esamojo (ar būtojo kartinio) laiko forma paprastai turi neaprežto būsimojo laiko reikšmę.¹ Šios, išplėstinės esamojo laiko reikšmės² dėka veikslių trukmės laikas (mūsų pavyzdžiuose) atitinka veikslių loginę raidą, – veiksmas-pagrindas – veiksmas-padarinys. Prijungiamasis ryšys tarp pagrindinio ir šalutinio sakinių čia esti silpnas, todėl šalutinis sakinyje turi tarsi išvados reikšmę.

Pateikiame turimus pavyzdžius su minėtų laikų koreliacija⁴:

¹ Plačiau apie tai žr. L. Drotvinas, Apie tarinių formų dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos priešasties konstrukcijose. – LTSR Aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Kalbotyra, t. IX, 1963, p. 44–45.

² Palyginkime analogišką veiksmažodžio formų derinį dabartinės lietuvių kalbos sudėtinėse priešasties konstrukcijose, kur veiksmas-priežastis (pagrindas) yra reiškiamas būsimuoju laiku, o jo rezultatas (padarinys) – esamuoju laiku: Tu man gali rašyt drašiai senuoju adresu, nes man Vaičiulaitis visus laiškus persių į tas vietas, kur aš gyvensiu PC XIII 48. Toksai žmonos mušimas yra, be abejonės, vaisiumi girtuoklystės, o ją sumažinti ar visiškai panaikinti negalima, nes didžiausios kliūtys kils iš valdžios pusės... Ž V 394.

Nes pasáke pats: Ne pamesu tawę, ney tawę apłéisu. Taip, jog drasey gálime kalbét... NT 390. ...wiera io niékad nepalaus, ir teip iog iis tur kitęs brolus sawus pastiprint DP 468. O teyp tá szwenta sekla Pona, kád iau átáis ant tokios szirdes, tuo erszkiečiu vžsmelktos, priims ant cžesa, teip kad truputi musiia pasižint MP 101 (1). Jr tare: Togdel apleys zmogus Tewa ir Motyna, ir susiwiénins su moterimi sawo, ir dujen bus wienu kunu Teyp jog n' est jau daugiaus dujen, bet wiens kunas ChB 41.

V. Daugiau seniesiems raštams yra būdingos padarinio konstrukcijos su vientisinėmis tariamosios nuosakos formomis pagrindiniame sakinyje (šalutiniame sakinyje tariamosios nuosakos formos vartojamos kiek dažniau; žr. padarinio konstrukcijas su esamojo laiko ir vientisinės tariamosios nuosakos formų deriniais). Šalutinis sakiny, be dažniau vartojamo jungtuko teip idant, gali būti jungiamas jungtukais teip kad, jeib, jeng..., o jo tarinys téra reiškiamas paprastai identiškomis, vientisinėmis tariamosios nuosakos formomis. Pvz.:

Aš tau nukalsiu devynių pūdų lazda, kad, ponus pašokdines, ir jų dvarus ištrankytum, jog nė ženkle iš jų nebeliktų KBr 273. Aš norėčiau tą beržą nupiešti – taip, kad jis vienas viską pasakytų apie pavasario grožį SN 415. Gal būtų praktiška paeiliui imti vardus; taip kad vienas vardas per metus tik 3 kartus teatsikartotų PVŠ 489. Givendami su viens kitu, žmonės turėtų vienas kitą šelpti, taip kad kiekvieno žmoniškumas tarptū ir augtū o nebūtū skaudiamas Vd 104. Daug wiskupu isakie kunegams, kad woz par didieses metu szwentes, sakimus žmoniemis te tejtum, o nedieles dienomis, iszguldinietum pamokslus arba katakizmą, tejp kad maž ką temokantis, gailietum iszmokti ir suprasti ŽW II 226. Gieray buotum apjuosti pitwa awikayliu, teyp idant wilna buotu prikuna... Rp 141. O dábár teypag pakarnomis ir wiernomis musu małdomis, prasisime io szwentos gieribes, idant mus sią diená maloney sawo vžláykiti teyktusi, teip idánt sią diená ant garbos szwenta wárdá io agpřeszi gátetumbim... PK 18. ...rúpinkimes su wissókia pasáugoijimu, idánt iame giwëntumbime teip intikéijimu kaip ir mēila, teip idánt žódžei ir prisákimai io patęktų ne tiktái átminime, bet ir wáloie ir nōrę mūsų, ir patime dáiktę rōditų wisuosia darbuosia geruosia DP 608. ... o gaudikis kuo greycžiausey tos szwentos laiwes io, idant tawęs neužletu, o nenugramzdintu tos biaurios wilnis to swietá, teip kad potam iš iu ney isinert, ney isiwist negátetumbey MP 257 (2). Idant schirdis jussu nebutu apsinkintas apsirijimu ir girtawimu ir rupeszceis schos gjwatas, ieng noglai anna diena ant jussu neuschpultu MT 255 – 256. Jdant Wieschpats mumus gaer darytu, Jeib Szaeme musu duotu Waisu sawą DPs LXXXV.

Kaip matome, šios padarinio konstrukcijos neretai esti įjungtos į dar sudėtingesnes prijungiamąsias konstrukcijas, kur padarinio konstrukcijos pagrindinis sakiny eina I laipsnio šalutiniu sakiniu bet kurio kito pagrindinio sakinio atžvilgiu; be to, šalia padarinio reikšmės gali būti ir tikslo aplinkybės atspalvių (tai bus bene dėl to, kad tikslo šalutinių sakinių tariniai taip pat reiškiami yra vientisinėmis tariamosios nuosakos formomis).

VI. Pagrindiniame padarinio konstrukcijų sakinyje kartais gali būti ir liepiamosios nuosakos formos derinyje su vientisinėmis tariamosios nuosakos formomis šalutiniame sakinyje.

Keli pavyzdžiai rasti tik senuosiuose raštuose:

Ir nūliek ketures Auksinas ^{grandis} ansas, ir padarik ies ant ketūrių kampų, schitaipo, iog dwi ^{grand} Ansi būtū ant wienos Schallies, ir dwi ant antros Schallies BrB II XXV. Duoket PONVI tarp sawens Pakelema affiera, schitaipo, iog pakelema affiera PONO kosznas isch geros wales atnescht ú Aúksą, Sidabrą, wari, geltonus schilkus... BrB II XXXV. Ben pats mokinkis szimme Dallyke taip ilgay, ikki galesi persilaužti..., taipo kad tawo Sžirdis butu pilna Laupsės ir Dekawonės ED 135. Bei szaemai ant ios Siúles, padarik Granato aboliūs isch geltonų schilkų, brunotų schilkų, raúdonų schilkų, apskrittai ir tarp tú, auksinūs kankalelius, teipaieg apskrittai, kaip butú wiens aukso kankals... BrB II XXVIII.

Palyginkime mūsų turimas retas padarinio konstrukcijas su liepiamosios nuosakos formomis ir šalutiniame sakinyje, turinčiame išvados, reziუმė reikšmę:

Dabar mes gaunam ne sklypus, o žemę, kiek mes jos norim, kiek mums reikia. Tos žemės iš mūsų niekas neatims. Taip kad, ponas Ruiby, apie savo sklypus mums nekalbėk AugG 342. Jaug tad miėlausieii krikščionis, atduodinėkime kiekwiėnám kas yra io... teip iog kad mumus arba vrėdas, arba kas nórint ká lieptų, arba vždraustų kas yra priesz Diėwa ir Bažniczią io, tad wėljkime gerėus tukstántį kártų numirt, o neg Diėwą wiėną tą pažeist... DP 367.

Tuo būdu, senuosiuose raštuose žymiai dažniau, negu dabartinėje lietuvių kalboje, pasitaiko padarinio konstrukcijos su jungtukais taip jog, taip kad. Kadangi konstrukcijos su šiais jungtukais paprastai reiškia išvadą, tai prijungiamasis ryšys tarp pagrindinio ir šalutinio sakinių esti silpnas, ir čia galimi įvairūs veiksmoždžio formų deriniai.

Veiksmoždžio formų vartosenos schema lietuvių literatūrinės kalbos padarinio konstrukcijose

	Pagrindinis sakiny (veiksmas-pagrindas)	Šalutinis sakiny (veiksmas-padarinys)	Pastabos
I.	būtasis kartinis laikas	1. būtasis kartinis 2. būtasis dažninis 3. esamasis 4. būsiamasis	daugiau sen. raštuose daugiau sen. raštuose
II.	būtasis dažninis	būtasis dažninis (būtasis kartinis)	
III.	esamasis (nuolatinis)	1. esamasis (2. būtasis kartinis) 3. būsiamasis 4. tariamoji nuosaka (vientisinė forma)	
IV.	būsiamasis	1. būsiamasis 2. esamasis išplėstinis	daugiau sen. raštuose sen. raštuose
V.	tariamoji nuosaka (vientisinė forma)	tariamoji nuosaka (vientisinė forma)	
VI.	liepiamoji nuosaka	tariamoji nuosaka (vientisinė forma)	sen. raštuose

Sutrumpinimai

- A – Auszra, Laikrasztis išleidžiamas kelių Lietuvis milėtojų. Tilžėje 1883, 1886.
- AugG – Aug. Gricius, Žmonės, V., 1960.
- AG – A. Gudaitis-Guzevičius, Broliai, trečioji knyga, V., 1953.
- AV – A. Vienuolis, Raštai, V., 1954.
- Bl – A. Baltrūnas, Tolimi keliai, t. I, V., 1958.
- BrB – Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuvischkai pergūlditas per Janą Bretkuną Lietuvos Pleboną Karaliaucziue (I–II knygos), 1590 m. rankraščio fotokopija.
- BrP – Postilla... Per Jana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziue ... 1591 (I–II dalys).
- Bs – Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko dr. J. Basanavičius, ... atspausdinta... Kaune... 1928.
- BS – B. Sruoga, Raštai, t. V, V., 1957.
- BSL – Budą Senowę – Lėtuvių Kalnienių ir Zámajtių... Petropilie... 1845.
- D – K. Donelaitis, Raštai, V., 1950.
- DP – Postilla Catholica... Per Kúniga Mikaloiv Davksza..., Wilniui, 1599.
- DPs – Psalteras Dowido wokischkai bei lietuvischkai Karaliauczoje Prussu, Maetosse-Christaus 1625.
- E – Enchiridion Catechismus maszas... per Baltramiejū Willentha ..., Ischspaustas Karalaucziui..., Metu... MDLXXIX.
- EE – Euangelias bei Epistolas... per Baltramiejū Willenta... (rišta kartu su E).
- ED – Ewangéliskas Malones-Dawadas... Karalaucziue... 1768.
- IS – I. Simonaitytė, Raštai, V., 1956–1958.
- IS N – I. Simonaitytė, Ne ta pastogė, V., 1962.
- JB – J. Baltušis, Raštai, t. IV, V., 1959.
- JM – J. Marcinkevičius, Raštai, t. I, V., 1955.
- K – Vinco Kudirkos Raštai, t. I. Spaudė v. Mauderodė Tilžėje, MCMIX.
- KaP – Świętych słow á spraw Pánskich... Kroyniká albo Postillá, Polskim ięzykiem á prostym wykladem... krotce wczyniona... 1556.
- KB – K. Binkis, Rinktinė, V., 1955.
- KBr – K. Boruta, Jurgio Paketurio klajonės, V., 1963.
- KIG – D. Klein, Naujos Giesmju Knigos..., Karalaucziue, 1705.
- KIM – D. Klein, Naujos labbay Priwalingos ir duszoms naudingos Maldu Knyges..., Karalaucziue, 1704.
- KnN – Kniga Nobaznistes Krikščioniskos..., Kiedaynise, 1653.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, t. I–III, V., 1941, 1947, 1956.
- LP – Lazdynų Pelėda, Raštai, V., 1954–1955.
- M – M. Mažvydas, Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams, K., 1922.
- MP – Postilla Lietuwiszka Tatay est Ižguldimas prastas Ewángeliu... per Jokubą Morkuną... 1600.
- Mp – Mūsų pasakos, V., 1958.
- MT – Margarita Theologica... per Simona Waischnora..., Karaliaucziue, 1600.
- NT – Naujas Testamentas lietuviszkas... Karalaucziue... Metu 1701.
- PC – P. Cvirka, Raštai, t. VI, V., 1959; t. XIII, V., 1957.
- PM – P. Mašiotas, Ir aš mažas buvau, V., 1956.
- Pp – Patarlės ir priežodžiai, V., 1958.
- PK – M. Petkevičiaus katekizmas. 1939 m. fotografuotinis leidimas.
- PS – K. Šyrwids, Punktay sakimu (Punkty kazań). Teil I – 1629, t. II – 1644... Göttingen, 1929.
- Pt – Algimantas arba Lietuviai XIII szimtmetyje. Istoriszka apysaka. Paraszė Dr. V. Pietaris, Shenandoah, Pa, 1–5 t.t., 1904–1905.
- PVš – P. Višinskis, Raštai, V., 1964.

- RA – Aisópas arba Pásakos isz Grykonû kalbôs pergulditos per D.L.J. Rhesa. Su Pridėjimû kellû naujû Pásakû. Karaláuczuje, 1824.
- Rp – Jonas isz Swisloczes krominikas wëdrawois Lietuwiszku liezuwiu iszgulditas kasztu yr storony Jozapa Rupeyka... Wilniuje..., 1823.
- SD – S. Daukantas, Rinkiniai raštai, V., 1955.
- SI – Historyja Szwenta (ysz lotynszka ližuwia) pardieta ant žemaytyszka par Symona Stanewicze, Wilniuje 1823.
- SN – S. Nėris, Raštai, t. III, VGLL, 1957.
- Su – Summa Aba Trumpas iszguldimas Ewangeliv..., Kiedaynise, 1653.
- Sz – Szauleniszkis Senelis, Wilniuja, 1861–1864 (I–III dalys).
- Tat – Pamoksėj iszminties ir tejsibes iszguldineti priliginimajs galwoczui wisû amziu deł Lietuwos wajkielu. Ispausti Suwałkuase 1851 Metuase.
- tsp – tarybinė spauda (periodika).
- TT – T. Tilvytis, Raštai, t. II, V., 1954.
- Vd – Vidūnas, Tautos Givata, Filofofiški-sociologiški aiškinimai, Rūta Tilžėj, 1920
- VK – Vincas Kapsukas, Raštai, t. IV, Caro kalėjimuos, V., 1962.
- VKr – V. Krėvė, Apsakymai ir padavimai, V., 1959.
- VM-P – V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. VI, V., 1959.
- Vaižg – J. Vaižgantas, Rinkiniai raštai, V., 1957.
- W – Postylla Katholicka Mnieysza... Przez D. Iakoba Wvyka... w Krakowie... 1596.
- Ž – J. Žemaitė, Raštai, V., 1955–1956.
- ŽSZ – Žiwataj szwėtuju... Wilniu... 1858.
- ŽW – Žemajtiu Wiskupiste aprasze K. Motiejus Wolonczewskis, Wilniu, 1848 (I–II dalys).
- ChB – Biblia litewska Chylińskiego Nowy testament, tom II, Poznań, 1958.

СЛЕДСТВЕННЫЕ КОНСТРУКЦИИ В ЛИТОВСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Л. ДРОТВИНАС

Резюме

В современном литовском литературном языке чаще всего употребляются следственные конструкции с союзами *kad net* (*net, kad*) – *что даже (даже, что)*. Придаточные следственные предложения с союзами *kad net* (*net, kad*) выражают обычно внезапное, неожиданное действие, вытекающее из содержания всегда препозитивного главного предложения. Для данных конструкций характерно, как правило, одно из побочных значений, – обстоятельства образа действия, определения или сказуемого. Следственные конструкции с союзами *kad net, net* в литовском языке утвердились лишь со второй половины XIX в. Между тем следственные конструкции с специальными следственными союзами *taip kad, taip jog* – *так что* в современном литовском языке употребляются сравнительно редко, а в древнелитовских памятниках (главным образом XVI–XVII вв.) они представлены довольно широко. Широкое распространение следственных конструкций с союзами *taip jog, taip kad* в древнелитовских памятниках можно объяснить, по-видимому, влиянием польского языка. Кроме следственного, результативного значения, придаточные предложения с союзами *taip jog, taip kad* нередко выражают вывод, вытекающий из содержания главного предложения или всей предыдущей,

еще более сложной конструкции. В таких случаях подчинительная связь между главным и придаточным предложениями значительно слабее, нежели в конструкциях с союзами *kad net*, *jog net*, поэтому в следственных конструкциях древнелитовского языка наблюдается большее разнообразие в сочетаниях глагольных форм.

Сочетания глагольных форм в следственных конструкциях тесно связаны с логическим развитием причинно-следственных отношений, — действие-основа происходит раньше или одновременно с действием-следствием, поэтому употребление глагольной формы в придаточном предложении значительным образом зависит от наличия глагольной формы в главном предложении. Наиболее употребительными в следственных конструкциях являются формы прошедшего однократного времени изъявительного наклонения (совершенного вида; видовые формы чаще всего совпадают), наименее употребительными — формы будущего времени (см. прилагаемую схему на литовском языке).